

UOT 930

Səh. (42-61)

DOI: <https://doi.org/10.59849/2219-7370.2024.31.42>

16 VE 17. ASIR BİYOĞRAFİK VE TARİHİ KAYNAKLARINDA FUZÛLÎ

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Halk Bilimi Bölümü,
ceyhanadem@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

ÖZET

Sadece 16. asrın değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şahsiyetleri arasında sayılan Fuzûlî hakkında, anılan devir ve 17. asır şair tezkirelerinde bilgi verilmektedir. Onun hayatı ve eserlerine dair Kastamonulu Latîfi, Sâm Mîrzâ, Bağdatlı Ahdî, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî, Sâdıki-i Kitâbdâr, Riyâzî ve Kafzâde Fâ'izî'nin şair tezkireleriyle Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde bilgi bulunmaktadır. Ancak sadece bu kaynaklara dayanılarak Fuzûlî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında tafsilatlı ve tatmin edici bir biyografi yazmak mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik edebiyat, Tezkire, 16. yüzyıl, 17. yüzyıl, biyografik kaynaklar.

FUZÛLÎ IN 16 TH AND 17TH CENTURY BİOGRAPHİCAL AND HİSTORİCAL SOURCES

Prof. Dr. Adem CEYHAN

Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Folklore,
ceyhanadem@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

ABSTARCT

Information about Fuzûlî, who is considered one of the greatest figures not only of the 16th century, but also of the entire Turkish literature is given in the poet tezkires of the aforementioned period and the 17th century. There is information about his life and works in the poet tezkires of Latîfi of Kastamonulu, Sâm Mîrzâ, Ahdî of Baghdad, Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî, Sâdıki-i Kitâbdâr, Riyâzî, Kafzâde Fâ'izî and Gelibolulu Âlî's history *Künhü'l-ahbâr*. However, it does not seem possible to write a detailed and satisfactory biography about Fuzûlî's life, works and literary personality based only on these sources.

Keywords: Classical literature, tezkire, 16th century, 17th century, biographical sources.

XVI-XVII əsrlərdə FUZULİ BİOQRAFİK VƏ TARİXİ MƏNBƏLƏR

Prof. Dr. Adem CEYHAN

Cümhuriyyət Universiteti, Ədəbiyyat Fakültəsi, Folklor Bölməsi,
ceyhanadem@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

XÜLASƏ

Bütün türk ədəbiyyatının ən böyük simalarından sayılan Füzuli haqqında təkcə XVI əsrdə deyil, həmçinin XVII əsr şair təzkirələrində məlumat verilir. Kastamonulu Lətifi, Sam Mirza, Bağdadlı Əhdi, Âşık Çələbi, Kınalızadə Həsən Çələbi, Bəyani, Sadıki-i Kitabdar, Riyazi, Kəfzadə Geboliüs və Kəfzadə Geboluhin şair təzkirələrində onun həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumatlar vardır. Lakin Füzulinin həyatı, yaradıcılığı və ədəbi şəxsiyyəti haqqında təkcə bu mənbələrə əsaslanaraq ətraflı və qənaətbəxş tərcümeyi-halı yazmaq mümkün görünür.

Açar sözlər: Klassik ədəbiyyat, təzkirə, XVI əsr, XVII əsr, bioqrafik mənbələr.

ФИЗУЛИ В БИОГРАФИЧЕСКИХ И ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ XVI И XVII ВЕКОВ

профессор, доктор наук, Адем Джейхан

Университет Джумхуриет, факультет литературы, кафедра фольклора
ceyhanadem@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

АННОТАЦИЯ

О Физули, считающемся одним из величайших деятелей всей тюркской литературы, сообщается не только в XVI веке, но и в тезкирах поэтов XVII века. Сведения о жизни и творчестве поэта содержатся в тезкирах поэтов: Кастамонулу Латифи, Саму Мирза, Ахди Багдади, Ашика Челеби, Кыналызаде Хасана Челеби, Беяни, Садики Китабдар, Риязи, Кафзаде Геболиус и Кафзаде Геболуин. Однако, дать точную и полную информацию о биографии, жизни и творчестве Физули невозможно, основываясь лишь только на этих источниках.

Ключевые слова: классическая литература, тезкире, XVI в., XVII в., биографические источники

GİRİŞ

Bilindiği gibi 13-20. asırda yaşamış âlim, şair ve yazarlarımızın hayatları, eserleri ve edebî kişilikleri konusunda mâlûmat içine alan biyografik kaynakların mühim bir kısmını şüara tezkireleri teşkil eder. Biz bu yazımızda bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî hakkında 16 ve 17. asır tezkireleri ile bir tarih kitabında verilen bilgileri aktarıp günümüz Türkçesine de çevirecek, böyle-

ce bilinen en eski biyografik ve tarihî kaynaklarımızda onun nasıl tanıtılıp değerlendirildiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Fuzûlî'den bahseden şüara tezkirelerinin - görebildiğimiz kadarıyla- ilki, onun hayatta olduğu 1540'lı yıllarda Kastamonulu Latîfi tarafından telif edilmiş olanıdır. Latîfi Efendi (ö. 990/ 1582), Hicrî 953/ Miladi 1546 senesinde yazdığı, sonraki zamanlarda da ilâvelerde bu-

lunduğu *Tezkiretî 'ş-şuarâ...*'sında, Fuzûlî'nin hayatı hakkında pek bilgi vermeden şairliğini övücü sözlerle tarif ve tasvir etməyə çalışır. Bunun ardından *Türkçe Dîvân*'ında yer alan birkaç matlaı, sonra Türkçe-Arapça karışık yazdığı "mülemmâ" bir gazelini, onu müteakiben istifham ve istiare üzerine kurulu bir gazelini nakleler. "Hamse"ye cevabı, yani meşhur Fars şairi Genceli Nizâmî'nin (ö. 611/ 1214?) Farsça beş mesnevisine naziresi, övülen ve beğenilen beş kitabı olduğunu bildirdikten sonra *Leylâ vii Mecnûn* adlı eserinden "pür-füsûn" (büyü dolu) vasıflandırmasıyla birkaç beyti örnek verir:

"Bu devir şuarâsındandır. San'at-ı şî'riyenün üstâdı ve kendü nisbet-i türâbiyyede Bağdâdîdür. Nazm-ı sihr-nümâ-yı füsûn-nümûni hakkâ budur ki mertebe-i hark-ı 'âdîdür. Merâtib-i şuarâda fî-zamâninâ zümre-i a'lâdandır ve tabaka-i 'ulyâdandır. Nevâyî tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîbi ve üslûb-ı acîbi vardır. Ammâ tarzında mübdî' ve tarîk-ı hâssında muhterî'dür. Bu matla'-ı matbû' anuñ zâde-i tab'ı ve hayâl-i hâssıdır (Matla'):

*Mukavves kaşların kim vesme birle reng tutmuşlar
Kılıclardur ki kanlar dökmek ile jeng tutmuşlar
Ve lehu:*

*Bırakdı hâke hüsnün âfitâb-ı âlem-ârâyı
Götürdi yer yüzünden mu'ciz-i la'lün Mesîhâyı
Ve lehu: Büt-i meh-veşüm namâza şeb ü rûz râgıb olmuş
Bu ne dîndür Allah Allah büte secde vâcib olmuş
Nesr: Ve bu gazel-i mülemma' dahı anun cümle-i eş'ârındandır Şi'r*

*Cân virür râyiha-i türbet-i pâkûn ey tâk
نور الله لك الأرض سقى الله ثراك*

*Hürmet itdün meye ta'zîm ile tutdun sâkî
عظم الله لك الاجر على الله جزاك*

*Ser-i kûyunda garîbüz bize bir mûnis yok
طال ما أنسنا القلب جعلناه فداك*

*Safha-i dilde bulunmaz eser-i sûret-i gayr
حين ما حل نفى الغير عن القلب هواك*

*Reh-i aşkında götür gayrdan ey dil ragbet
فإذا شئت رفيقا الم العشق كفاك*

*Hâb-ı gâfletde gönül vasıldan oldun mahrûm
فاز من نال صفا الوصل وما خاب سواك*

*Ey Fuzûlî ne bilür ehl-i verâ' mey zevkın
انكر الحكمة من لامك جهلاً ونهاك*

Nesr: Ve bu gazel-i istifhâmiyye ve isti'âriyye dahı anun cümle-i güftârındandır:

*Şi'r: Kankı gülşen gülbinini serv-i hırâmânunca bar
Kankı gülbin üzre gonca la'l-i handânunca bar
Kankı bâgun bar bir nahli kadün-tek bâr-ber
Kankı nahlün meyvesi sîb-i zenâhdânunca bar
Kankı bezm olmuş münevver bir ruhun-veş şem'din
Kankı şem'un şu'lesi hurşîd-i rahşânunca bar
Kankı yerde bulunur nisbet sana bir genc-i hüsn
Kankı gencün ejderi zülf-i perîşânunca bar
Kankı bâgun bülbülün dirler Fuzûlî sen gibi
Kankı bülbülüñ sürûdü âh u efgânuñca bar*

Nesr: Bu tarz üzre hamseye cevâbı ve memdûh u makbûl beş pâre kitâbı vardır. Bu birkaç ebyât-ı pür-füsûn anun kitâb-ı *Leylî ve Mecnûn*'ındandır. Nazm:

*Dihkân-ı hadîka-i rivâyet
Sarrâf-ı cevâhir-i hikâyet
Ma'nâ çemeninde gül dikende
Söz riştesine güher çekende
Kılmış bu revîşde nüktedânlık
Gül-rîzlik ü güher-feşânlık
Leylî çemen-i cefâ nihâli
Mecnûn felek-i vefâ hilâli
Deryâlara düşse lem'a-i tâb
Sahrâlara düşse katre-i âb
Sahrâlar olurdu cümle deryâ*

Deryâlar olurdu cümle sahrâ" (5, s. 435-437) (Bu parçayı naklederken çeviri yazı alfabesini kullanmadık; yaprak ve satır sayılarını belirtmemeyi, Arapça mısraları ise asli harfleriyle yazmayı tercih ettik).

Latîfî'nin ünlü şaire dair yazdıkları, manaca şöyle aktarılabilir: Bağdatlı Fuzûlî, bu devir (Hicrî 10/ Miladi 16. asır veya Kanuni Sultan Süleyman zamanı) şairlerindedir. O, şiir sanatının üstâdı, toprakla alâkası (doğduğu yahut yaşadığı memleket) yönünden Bağdatlıdır. Büyü gösteren nazmı gerçekten harikulâdedir. Şairlerin derecelerinde, çağımızda en yüksek zümreden ve çok yüce tabakadandır. Ali Şîr Nevâyî'nin tarzına yakın, güzel ve cazibeli bir tarzı ve şaşılacak üslûbu vardır. Ancak tarzında ilk olarak, örneksiz meydana getirici ve has yolunda yeni bir şey icad edicidir. Numune olarak anılan makbul matla'lar, onun yaratılış ve kabiliyetinin eseri ve has hayalidir.

Latîfî'nin örnek niyetiyle tezkiresine aldığı beyitlerin ikisi, İslâm'ın zahirî hükümleri bakı-

mından “mübâlâtsiz” (dikkatsiz, itinasız) ve aykırı denebilecek manalar taşımaktadır:

“Bırakdı hâke hüsnün âfitâb-ı âlem-ârâyı

Götürdi yer yüzünden mu‘ciz-i la‘lün Mesî-hâyı” (5, s. 435)

(Senin güzelliğin, âlemi süsleyen güneşi yere düşürdü. Kırmızı dudağının mucizesi, yeryüzünden Hz. İsa’nın -hastaları iyileştirme, ölüleri diriltme vb.- mucizesini bertaraf etti...).

Ancak Ali Nihat Tarlan’ın (1898-1978) *Fuzûlî Divanı Şerhi*’nde izah ettiği üzere dudak, tasavvufî yönden bekabillah manasındadır. “Hazret-i İsa da tecerrüd ile bütün masivadan sıyrıldığı fenafillaha erdiği için göklere yükselmiştir.” (23, s. 153).

“Büt-i meh-veşüm namâza şeb ü rûz râğib olmuş

Bu ne dîndür Allah Allah büte secde vâcib olmuş”

(5, s. 435)

(Ay gibi güzel sevgilim, gece gündüz namaza râğbet ediyormuş. Allah Allah! Bu nasıl dindir ki onda puta secde etmek gerekli bir vazife olmuş?!).

Burada put gibi güzel sevgilinin gece-gündüz namaz kılması, bahis konusu beytin zâhirî manasından başka tasavvufî ve bâtinî bir manasının olduğunu düşündürmektedir. Çünkü “büt” (put), bilindiği üzere, kendisine tapılan maddî, cismani bir varlıktır. Gece gündüz namaz kıldığı söylenen bu puta secdenin vacip olması, başka bir mananın ifade edildiğini akla getirmektedir. Latîfî, tezkiresinin başlangıcında, ölçülü sözün üstünlüğünü ve hikmetli şiir söyleyen şairlerin meziyetini ayet, hadis ve Farsça şiirlerle izah eder. Fazileti ve hakikati nazmetmeyi şiar edinmiş şairlerin şiirlerinin zâhirî manalardan başka bâtinî manalar taşıdığını, o sanatkârların nakışta Nakkaşı, eserde Müessiri gördüklerini anlatır. (Tarlan’ın bu beyte dair şerhi için bk. 23, s. 62-63). Fuzûlî’nin Türkçe-Arapça mısralarla karışık, iki dilli gazelinin şu iki beyti hakkında İslâm’ın zâhirî esaslarına aykırı olduğu yolunda ileri sürülecek iddia ve itiraz için de biraz önceki benzer bir açıklama yapılabilir:

“Hürmet itdün meye ta‘zîm ile tutdun sâkî

عظم الله لك الاجر على الله جزاك (5, s. 435)

(Ey saki, içkiye hürmet ettin; onu saygıyla tuttun. Allah, senin sevabını büyük kılsın ve sana bunun mükâfatını versin!)

Fuzûlî Divânı’nı şerh eden Ali Nihat Tarlan’ın dediği gibi, “Sâkî, şarabı, onun ifâde ettiği ma’nâyı bildiği için şaraba karşı hürmet ve ta‘zîm gösteriyor. Alelâde ma’nâda şarap olsa Fuzûlî gibi bir âlim ve mutasavvıf ona bu vasıfları vermez.” (23, s. 140).

“Ey Fuzûlî ne bilür ehl-i verâ‘ mey zevkin

انكر الحكمة من لامك جهلاً ونهاك (5, s. 436)

“Ey Fuzûlî, takva, vera’ sahipleri içki zevkini ne bilsin? Cahillik edip seni kınayan ve şaraptan men eden kimse, hikmeti inkâr etmiştir” şeklinde çevrilebilecek bu beyit, yine Tarlan’ın yorumuna göre, şu manadadır: “Ey Fuzûlî, zühd ve takva sahipleri İlahî aşk zevkini hiç bilmez. Cahillik edip seni levmeden, kınayan ve şaraptan men’ eden hikmeti inkâr etmiştir.” (23, s. 141).

Latîfî, Fuzûlî’nin bu tarz üzere hamseye naziresi ve övülen, beğenilen beş parça kitabının bulunduğunu söyleyerek beş mesnevi sahibi olduğunu bildirmekte; eserlerinin adını saymaksızın sadece *Leylâ vü Mecnûn*’undan birkaç beyti örnek vermektedir. Latîfî Efendi tezkiresinde Fuzûlî’yi Bağdatlı olarak göstermişse de bu kaydın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ünlü şairin, Bağdat valisi Ayas Paşa’yı övmek maksadıyla yazdığı kasidelerden birinde, diyarından çıktığını söyledikten sonra “Mahabbet kılmağa izhâr-i gurbet ihtiyâr itdüm” Biz bu mısradaki “izhâr-i” kelimesini “izhâr” biçiminde okumak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü şair “Sevgi ve dostluğumu göstermek için gurbeti seçtim” diyerek adı geçen şehri gurbet saydığı; dolayısıyla Hille veya Kerbelâ gibi başka bir yerden geldiğini ima ettiği bilinmektedir. (Şairin doğum yeri ve tarihi hk. bilgi için bk. 22, s. 14-16).

Sâm Mîrzâ’nın *Tuhfe-i Sâmî*’sinde Fuzûlî

Fuzûlî hakkında kısaca bilginin yer aldığı 16. asır tezkirelerinden biri de Şah İsmail’in oğlu Sâm Mîrzâ’nın (ö. 974/ 1566-67) *Tuhfe-i Sâmî* adlı Farsça eseridir. Edward G. Browne, bu eserin H. 957/ M. 1550 (4, s. 447) Rükneddin Hümâyunferruh ise H. 968/ M. 1560-61 yılında tamamlandığı fikrindedir. Sâm Mîrzâ, Devletşâh’ın (ö. 900/1494-95?) Farsça *Tezkiretü’ş-şuarâ*’sına zeyl (ek) olarak yazdığı ve yedi “sahife” (kısım) hâlinde düzenlediği bu eseri-

nin altıncı bölümünü Türkler ve Türklerin tanınmış şairlerine ayırmıştır. Yazara göre, Fuzûlî, dârü's-selâm (esenlik yurdu) Bağdat'tandır ve anılan şehirden ondan iyi şair çıkmamıştır. İki dilde (Farsça ve Türkçe) şiir söyler. Şiirlerinin pek çoğu, “menkabet-i eimme-i dîn” (din büyükleri hakkında övgü) türündedir. Sâm Mîrzâ, bu kısa bilgiden sonra Fuzûlî'nin Farsça bir kasidesinden bir beyitle şu Türkçe matla'ını şiirleri için örnek göstermiştir:

“Ey musavvir yâr timsâline sûret birmedün
Zülf ü yüz çeksen velî tâb u tarâvet birmedün” (10, s. 245-246).

(Ey tasvir edici ressam, sevgilinin suretine şekil vermedin. Saç ve yüzü çizdin ama parlaklık ve tazelik vermedin!..)

Bağdatlı Ahdî'nin Gözüyle Fuzûlî

16. asır edebî şahsiyetlerinden Bağdatlı Ahdî (ö. 1002/ 1593-94), çağdaşı şairler hakkında bilgi vermek amacıyla H. 971/ M. 1564 yılında yazmaya başladığı ve “*Gülşen-i Şuarâ*” (Şairler Gül Bahçesi) adını koyduğu tezkiresinin asıl hacimli kısmını teşkil eden üçüncü (yeni sıralamada dördüncü) ravzasının fâ (f) harfi başında, Fuzûlî'nin memleketi, beşerî kişiliği, ilim tahsili, edebî şahsiyeti ve belli-başlı eserleri hakkında bilgi verir:

“Mevlânâ Fuzûlî-i Bağdâdî: Kemâl-i ma'rifetle kâmil ve fûnûn-ı fezâ'il ile fâzıl şüh-tab' u şîrîn-sohbet ve ilm-i hendese ve hey'et ile ehl-i hikmet ve ehâdîs ü tefâsîr ile peyrev-i şerîat ve hadd-i zâtında bende-i ehl-i tarîkatdır. Ol pîr-i nîkû-hisâl mazmûn-ı belâgat-nümûn bulmağla bî-misâl idi. Üç zebân ile esnâf-ı şî're kâdir ve tarz-ı muammâ ve arûzda mâhir, üslûb-ı inşâ-yı selâset-engîzi müsecca', mânend-i Hâce-i Cihân makbûl-i ehl-i zamân ve kavâ'id-i pür-fevâ'id-i kasâ'id-i fesâhat-âmîzi mülemma', misâl-i kasâ'id-i Hâce Selmân dil-pesend-i ehl-i irfân ve semt-i mesnevîde *Leylî vü Mecnûn* mânend-i dürr-i meknûn sebt itmîşdür ve nice nice Türkî vü Fârisî resâ'il yazmışdur ve dahî *Ravzatü's-Şühedâ*-yı Mîr Hüseyin Vâ'iz'i be-tarîk-ı terceme *Hadîkatü's-süedâ* nâm bir kitâb ki ser-güzeşt-i Hazret-i İmâmdur itmâmına ikdâm eylemişdür. Hâlâ meşhûr-ı hâss u âmdur.

Hakkâ budur ki kendü tarzında muhterî' ve tarîk-ı maânîde mübdî' ve şâhid-i fikri elfâz-ı

pâk ile müzeyyen ve gün gibi câme-i zerrîn-i ma'nâ ile a'yân içre mübeyyen ve lisân-ı Tâzî'de olan ebyâtı fusahâ-yı Arab'da meşhûr, güftâr-ı Nevâyî-âyîni Türkân-ı Moğol yanında mezkûr ve zebân-ı Fürsde olan dîvânı pesendî-de-i şu'arâ-yı her-merzbûm ve eş'âr-ı Türkîsi makbûl-i zurafâ-yı Rûm olmuşdur. Cümlesinden birkaç matla'-ı Fârisî ve bir nice Türkî beyt ve bir gazel-i âşîkâne ki meşhûr-ı merdüm-i devr-i zamânedür sebt oldı ve sene selâse ve sittîn ve tis'a miede maraz-ı tâ'ûn ile mat'ûn olup dîger-gûn olmuşdur.” (21, s. 459-461) (Anılan baskıdaki Fuzûlî parçasını buraya aktarırken çevriyazı alfabetini kullanmadık; nüsha farklarını ve kısaltmalarını göstermedik. Ayrıca tezkirenin şu nüshasını da göz önünde bulundurduk: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2604, vr. 97a-98a).

Ahdî, aynı kısımda şairin “Fazlî” mahlasını almış oğlunu da övücü sözlerle tanıtip onun üç dilde yazdığı şiirler için birkaç örnek gösterir. (21, s. 476-477). Tezkire sahibinin yaşı, memleketi ile adı geçen eserinde Fuzûlî'nin kişiliğini tarif ederken kullandığı “şuh-tab' u şîrîn-sohbet” sözleri, onunla görüşmüş olabileceğini düşündürmektedir. Bu tamlamalar, ünlü şairin acı, keder ve gözyaşı dolu birçok şiirinin düşündürdüğü gibi umumiyetle bezgin, hüznünlü, insanlar arasına karışmaktan kaçan ve içine kapanık bir kişi değil, şen yaratılışlı ve hoşsohbet olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Süleyman Nazif, Fuzûlî'nin hayat ve eserleri hakkında bilgiler verdiği kitabında –haklı olarak– şu fikri dile getirir: Bu rivayet olmasaydı bile *Şikâyet-nâme*'sindeki alay ve eğlenme diliyle Türkçe ve Farsça divanlarının başlangıçları, diğer bazı eser ve beyitleri, onun “şuh-tab' ve şîrîn-sohbet” olduğunu isbat etmeye yeter. (22, s. 33).

Gülşen-i Şuarâ müellifi, Fuzûlî'nin Bağdatlı, marifet (ilim, irfan ve hüner) olgunluğuyla kâmil, çeşitli faziletlerle erdemli, şen yaratılışlı ve hoşsohbet olduğunu, “hendese” (geometri), “hey'et” (astronomi) ve bedenler ilmini (tıp) bildiğini, ayrıca hikmet (felsefe), hadis ve tefsir ilimlerine sahip kişilerle şerîata uyduğunu, esasen tarikat ehline bağlı bulunduğunu anlatır. O iyi ahlâklı pir (yaşlı, tecrübeli kişi), belâgat gösteren, güzel ve nükteli mana bulmakta eşsizdir. Üç dille (Türkçe, Arapça,

Farsça) çeşitli şiirler söylemeye gücü yeten, muamma ve aruzda maharetli bir şairdir. Akıcı, güzel nesri seci'li(kafiyeli)dir ve Hâce-i Cihân gibi, zamanın insanları tarafından beğenilir. Düzgün, faydalar dolu kasideleri, farklı dillerde söylenmiş mısraları ihtiva eder; meşhur Fars şairi Hoca Selmân'ın (ö. 778/ 1376) kasideleri misali, irfan sahibi kişilerin gönlünün beğendiği tarzdadır. Mesnevi sahasında *Leylâ vü Mecnûn* gibi dizili inci (manzum, güzel ve parlak bir eser), daha birçok Türkçe ve Farsça kitapçıklar yazmıştır. Bundan başka, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (ö. 910/ 1504-1505) *Ravzatü 'ş-şühedâ* (Şehitler Bahçesi) adlı Farsça eserini *Hadikatü 's-süedâ* (Saadete Erenlerin Bahçesi) adıyla tercüme ederek Hz. Hüseyin'in başından geçen hadiseleri (anlatıp) tamamlamaya gayret etmiştir. Bu eser, hâlen ileri gelen kişiler ve halk arasında meşhurdur.

Doğrusu şu ki, Fuzûlî, kendi tarzında icad edici ve maânî (manalar yahut meânî ilmi) yolunda ve yeni bir şey meydana getirici, (İlâhî cemalin tanığı olan) fikir güzelini temiz, mübarek sözlerle süslemiş ve gün gibi mananın altın renkli elbisesiyle ileri gelenler içinde açıkça ortaya koymuştur. Arap dilinde olan beyitleri, Arapların güzel ve düzgün konuşanları arasında tanınmış; Ali Şir Nevâî tarzındaki sözleri Moğol Türkleri yanında anılmış; Fars dilinde olan divanı her memleketin şairlerince beğenilmiştir. Türkçe şiirleri ise Anadolu'nun zarif, kibar insanları tarafından kabul edilip alâka görmüş, iyi karşılanmıştır.

Fuzûlî'nin şiirlerinden birkaç Farsça matla', on iki Türkçe beyit ve zamane insanlarınca tanınan âşıkane bir gazelini örnek olsun niyetiyle yazan Ahdî, şairin Hicrî 963 (M. 1555-56) yılında veba hastalığına tutularak vefat ettiğini bildirir. Tezkire yazarının *Fuzûlî Divânı*'ndan kitabına aktardığı beyitlerden birkaçını, örnek seçimi ve şiir zevki hakkında bir fikir vermek için nakletmek istiyoruz:

“Sabrum alup felek bana yüz bin belâ virür
Az olsa bir metâ' ana el çok bahâ virür”

(21, s. 461)

(Felek, sabrımı alıp bana yüz bin belâ verir. Bir mal az olsa, el-âlem ona çok değer verir...).

“Düşdüm belâ-yı ıška hıredmend-i asr iken
El şimdi benden aldığı pendî bana virür”

(21, s. 461-462)

(Zamanın akıllısı iken aşk belâsına düş-tüm... El, benden aldığı öğüdü şimdi bana ve-riyor...).

“Cânı cânân dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ' eyleyelüm ol ne senündür ne benüm”

(21, s. 462)

(Ey gönül, canı sevgili istemiş; virmemek olmaz... Niye çekişelim? O ne senindir, ne de benim!..)

“Ney gibi her dem ki bezm-i vaslunı yâd eylerüm
Tâ nefes vardır kuru cismümde feryâd eylerüm”

(21, s. 462)

(Ney gibi her zaman sana kavuşma meclisini anarım... Kuru vücudumda nefes olduğu müddetçe feryad ederim...).

“Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâlî' zebûn”

(21, s. 462)

(Dost meyilsiz ve rağbetsiz, felek merhametsiz, zamane sükûnetsiz, dert çok, dert arkadaş yok, düşman kuvvetli, talih zayıf...)

“İki gözden revân itmiş sirişküm kâmetün şevki
Asâ-yı mu'cizi gör kim iki bölmüş bu deryâyı”

(21, s. 462)

(Senin boyunu görme arzusu, gözyaşımı iki gözden akıtmış... Denizi ikiye bölmüş olan şu mucize esasını gör!..)

Âşık Çelebi'ye Göre Fuzûlî

Tezkiresini H. 976/ M. 1568 yılında tamamlayan Âşık Çelebi, Fuzûlî'nin hayatı ve Osmanlı devlet adamlarıyla münasebeti hakkında bilgi verdikten sonra gazel, kaside, mesnevi gibi çeşitli şekillerdeki şiirlerinden övgüyle bahseder. Bilhassa Hz. Peygamber'i methetmek maksadıyla yazdığı kasidesinin sanatlı, hayal gücüyle meydana getirilmiş ve bedî' hünerlerinin pek çoğuyla mükemmel olduğunu belirtir. Bundan sonra çeşitli şiirlerinden yaklaşık on beş beyti örnek olarak anar. Niha-yet Kerbelâ'da yapılan çeşme için yazdığını bildirdiği tarih kıtasını, suya uygun “selîs ü abdâr” (akıcı ve parlak) sıfatlarıyla takdir ederek aktarır:

“Fuzûlî- Mezkûr Bağdâdî’dür. Ol cânibde olan şuarânun üstâdidür. Vilâyet-i Bağdâd ve Di-yâr-ı Bekr zurefâsinun neşîdleri anun inşâdidür ve mürsel ve müselsel rivâyet itdükleri anun is-nâdidür. Fi’l-hakîka gönli asker-i aşk harâb-âbâ-dıdır. Anun-çün haksâr-ı kû-yı fenâ olup ma’mûre-i ser ü sâmandan âbî düşdüğine ve şi’ri ateş-engîz olduğuna hevâ-yı aşkı bâdidür.

Sultân-ı meşrikayn ve hâkân-ı hâfikayn merhûm Sultân Süleymân Bağdâd’a şeref-nü-zûl buyurub cû-yı dil-cû-yı Fûrât şeker-mâye-i lûâbı ile reşk-i âb-ı hayât ve havâlf-i Dârü’s-selâm Bağdâd hıyâm-ı zafer-hitâmiyle karîb-i cennât oldukda Fuzûlî rikâb-ı pâdişâhiye ve meclis-i İbrâhîm Paşa vezâret-penâhiye kasî-deler virüp Kâdirî Efendi’ye dahi kasîde virüp ol dahi pâdişâha ve paşaya terbiyeler idüp id-rârât-ı pâdişâhîden irtifâ’-ı vilâyet-i Bağdâd’dan sedd-i ramak belki siat-i maîşet olacak râ-tibe-i mertebe ta’yîn olunmuşdur. Ol dem bu demdür ki ahvâl-i maaşî müheyyâ ve esbâb-ı inti’âşî mühennâdur. Ferâğ-ı bâl ve refâğ-ı hâl-le nazm-ı eş’âra ve tedvîn-i ebyât-ı belâgat-şîâ-ra müdâvimdür.

Eş’ârî rasîn ü muhkem ve nazmı metîn ü mübremdür. Gazeliyyâtı aşk-engîz ve kasâyidi muhayyel ve masnû’ u derd-âmîzdür. Mesnevîde dahi *Leylî vü Mecnûn*’ı vardır. Her sözi sûzda bir şem’-i tâbdâr ve her noktası bir ah-ker-i pür-şirârdur. Husûsâ na’t-i Resûlde olan kasîdesi musanna’ ve muhayyel ve sanâyi’-i bedîanın ekseri ile mükemmeldür, efser-i belâ-gatla mükelleldür. İle’l-ân henüz vefâtı şâyî’ degüldür. Ma’lûm degüldür ki ya vâki’ ya vâ-ki’ degüldür.” (18, s. 198b).

Özünü verdiğimiz ve aslını Latin asıllı harf-lere aktardığımız bu hâl tercümesinin ihtiva etti-ği bilgiler, daha tafsilâtlı biçimde ve günümüz Türkçesiyle şu şekilde anlatılabilir: Âşık Çelebi’-ye göre, Fuzûlî, Bağdatlı ve o tarafta olan şairle-rin üstâdidür. Bağdat ve Diyarbekir vilâyeti zarif-lerinin şiirleri, onun söylediği manzumelerdir; haber vericilerden birini atlayarak veya birbirine bağlı olarak naklettikleri onun isnadıdır. Gerçek-te gönlü, aşk askerinin yıktığı yerdir. Onun için fânîlik semtinin toz-toprak içinde kalmış, perişan-ı olup düzen ve zenginliğin bayındır yerinden çekinmesine ve şiirinin ateşli oluşuna aşk hevası (arzusu, havası) sebeptir.

Batı ve doğunun hakani merhum Sultan Süleyman (H. 941/ 1534’te) Bağdad’a şerefle indiğinde, güzel Fırat nehri şeker asıllı tükürü-ğüyle ab-ı hayatı imrendirici ve esenlik yurdu Bağdat civarı, sonu zafer olan çadırlarıyla cen-netleri kışkandırıcı olduğunda, Fuzûlî padişah-ın huzuruna, Sadrazam İbrahim Paşa’nın meclisine kasideler vermiş ve Kâdirî Efendi’ye de kaside sunmuş; o da Padişaha ve Paşa’ya (söz konusu şairi) kemale eriştirmeğe uygun hâle mazhar kılma hususunda (yardım) etmiş; (böylece) hükümdarın gelirlerinden, Bağdad vilayetinin yüksek kazançlarından ölmeyecek kadar, belki geçim bolluğu olacak derecede düzenli maaş bağlanmıştır. O zamandan beri maaş hâlleri hazır ve geçim vasıtaları tebrik olunmuştur (takdir edilecek seviyededir). Gö-nül huzuru ve bolluk içinde şiirler nazmetmeye ve belâgatli beyitleri kitaplaştırmaya devam et-mektedir. Şiirleri sağlam, nazmı dayanıklı ve vazgeçilmezdir. Gazelleri aşk koparıcı, kaside-leri hayal gücüyle meydana getirilmiş, sanatla yapılmış ve dertlidir. Mesnevî şeklinde de *Ley-lâ vü Mecnûn*’u vardır. Her sözü yakıcılıkta ışıklı bir mum ve her noktası kıvılcım dolu bir kordur. Bilhassa Hz. Peygamber’i överek an-latma maksadıyla yazdığı kasidesi sanatlı, ha-yâl edilmiş, bedî’ hünerlerinin pek çoğuyla mükemmel, belâgat tacıyla taçlanmıştır. Şu âna kadar vefatı duyulmuş değildir; vefat edip etmediği bilinmiş değildir.

Âşık Çelebi’nin *Fuzûlî Dîvânı*’ndan seçtiği beyitlerden birkaçını –beğendikleri hakkında bir fikir vermek üzere- nakledeyim:

“Sabâ kûyında dildârun nedür üftâdeler hâli
Bizüm ilden gelürsen bir haber vir âşnâlardan”
(18, s. 198b)

(Gün doğusundan esen rüzgâr, sevgilinin ma-hallesinde düşkün âşıkların hâli nasıldır? Bizim el-den geliyorsan, tanıdıklardan bir haber ver...)

“Beni zikr itmez il efsâne-i Mecnûna mâ’ildir
Ne benzer ol bana derdi anun ta’bîre kâbildür”
(18, s. 199a)

(Halk beni anmaz; Mecnun’un efsanesine düşkündür. O bana nasıl benzer ki?! Onun derdinin anlatılması mümkündür...)

“Fuzûlî il seni Mecnûndan efzûn dir melâmetde
Buna münkir degül Mecnûn dahı ma‘küle kâ‘ıldür”
(18, s. 199a)

(Fuzûlî, halk kınanma ve ayıplanma konusunda senin Mecnun’dan daha fazla olduğunu söyler. Bunu inkâr edici değil; Mecnun da akla uygun olanı söyleyip kabul ediyor.)

“Bana zamânla Mecnûn mukaddem olsa n’ola
Oyunda şâh berâber degül piyâde ile”
(18, s. 199a)

(Mecnun, zaman itibarıyla benden önce olsa şaşılır mı?! Satranç oyununda şah piyade ile bir değil...) Şair, satrançta piyadenin ilk sırada, şahınsa arkada bulunduğunu söyleyerek kendisinin mecnundan üstün olduğunu ima ediyor.

Âşık’ın Fuzûlî’ye yazdığı şu beyit, şairin Türkçe divan nüshalarının çoğunda yok; Hasan Çelebi, Riyâzî ve Kafzâde Fâ’izi tezkirelerinde Selikî’ye ait şiir örnekleri arasında yer almaktadır (24, s. 249-258):

“Yolunda cân virem gibi derûnumda alâmet var
Şehîd-i tîg-ı aşk olmağa gönlümde şehâdet var”
(18, s. 199a)

(Senin yolunda can verecek gibiyim... İçimde buna dair bir işaret var. Aşk kılıcının şehidi olma konusunda gönlümde şahitlik var...)

“Cismümi yandırma rahm it yaşuma ey bağı taş
İhtiyât it yanmasun tâ ki kuru yanında yaş”
(18, s. 199a)

(Ey bağı taş gibi katı sevgili, vücudumu yakma; yaşuma acı! Tedbirli ol; iyi düşünerek davran ki, kuru yanında yaş da yanmasın!..)

“Fâriğ itdi mihrün özge meh-likâlardan beni
Hırz-ı cândur sakladı aşkun belâlardan beni”
(18, s. 199a)

(Sana olan sevgim, beni başka ay yüzlülerden vazgeçirdi... Aşkın, canı koruyucu muska gibi beni belâlardan korudu...)

“Sipihrûn fâriğum vaslunda mâh ü âftâbından
Garaz ‘id-i visâlündür bu ay u gün hisâbından”
(18, s. 199a)

(Sana kavuşma esnasında göğün ay ve güneşinden vazgeçmişim. Bu ay ve gün hesabından maksat, sana kavuşma bayramıdır...)

Görüldüğü gibi Âşık Çelebi, Fuzûlî’nin Bağdatlı, o taraftaki şairlerin üstadı, perişanlığı

ve şiirinin ateşli bulunuşuna aşkın sebep olduğunu ifade etmektedir. Sonra şairin, Kanuni Sultan Süleyman’ın Bağdad Seferi sırasında adı geçen padişah, sadrazam İbrahim Paşa ve Kazasker Kâdirî Efendi’ye kasideler verdiğini, bu sayede ölmeyecek kadar bir kazanç elde ettiğini, belki de geçim bolluğuna eriştiğini anlatmakta; gazel, kaside, mesnevi şeklindeki şiirlerini umumi olarak övmekte; nihayet şu ana kadar vefatının duyulmuş, bilinmiş olmadığını belirtmektedir. Yazar, bu kısa biyografide, Fuzûlî’nin hayatına dair İrakeyn Seferi sırasında Kanuni ve diğer Osmanlı devlet adamları için yazdığı kasidelerden bahsederek *Türkçe Divân*’ı ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini inceleme sonucunda edindiği bilgileri aktarmış; öğrenimi, ailesi, işi, belli başlı eserleri gibi mevzulara -belki de mâlûmat sahibi ol(a)madığından- temas etmemiştir. İşin garibi, tezkiresini Fuzûlî’nin ölümünden on iki-on üç sene sonra yazdığı hâlde vefatının henüz duyulmadığını söylemesidir. Bu durum, söz konusu şairin ömrünün Osmanlı Devleti’nin merkezi sayılabilecek yerlere uzak olan Irak şehirlerinde geçmesinden dolayı vefatının duyulmadığını göstermekte; ayrıca 16. asrın ikinci yarısında haber alma, bilgi edinme imkânlarının hayli sınırlı oluşu yüzünden, hayatı ve eserlerine dair fazla mâlûmat verilemediğini düşündürmektedir. Tezkirede Fuzûlî’nin Hz. Peygamber’i övmek için yazdığı na’tın edebi üstünlüğü ve yüksek sanat değerine de temas edilmiş; fakat hangisi olduğu bildirilmemiştir. Söz konusu şairin Türkçe divanının baş tarafında dört na’t bulunduğu için, onlardan hangisinin kast edildiği belli değildir.

Âşık Çelebi’nin Fuzûlî’ye ait şiirler arasında yazdığı tarih kıtasını, Bağdatlı Ahdî (ö. 1002/ 1593-94) *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresinde İstanbullu Beyzâde ‘Âlî Mustafa Çelebi’nin manzumeleri için örnek olarak kaydeder. (21, s. 434). *Riyâzî Tezkiresi*’nde dikkat çekildiği gibi, kıta sonundaki عشق ينه صو ما حسين ايله حسن (Mâ Hüseyin’le Hasan aşkına su) tarih mısraı, ebced hesabına göre 964’e denk gelmekte; bu hâl de anılan kıtanın Fuzûlî’ye ait olmadığını göstermektedir. Çünkü Fuzûlî, H. 963 (M. 1555-56) yılında vefat etmiş ve onun ölümüne -yine Riyâzî’nin de bildirdiğine göre- كجى

فضولی (Geçdi Fuzûlî) tarihi düşürülmüştür. Ayrica söz konusu kıta, Fuzûlî'nin 68 yazma nüshaya dayalı olarak hazırlanan *Türkçe Divân*'ında yer almamaktadır. 17. asır yazarlarından Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresinde de Beğzade Âlî'nin “evâ'il-i devlet-i Murâdiyye'de hayâtda”, yani Sultan (III.) Murad'ın saltanatının (1574-1595) başlarında sağ olduğu nakledilerek “bu târîh-i meşhûr” un ona ait olduğu belirtilmiştir. (12, s. 148, 641).

Hasan Çelebi'nin Süslü Üslûbuyla Fuzûlî

16. asrın ikinci yarısı Osmanlı müderris ve kadılarından olan Kınalızade Hasan Çelebi (953-1012/ 1546-1604), H. 994/ M. 1585-86 yılında tamamladığı tezkiresinin elifba harfleri sırasına göre “ulemâ ve şuarâ”yı anlatmaya tahsis ettiği üçüncü fasl(kısım)ında Fuzûlî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verir:

“Fezâ-yı letâfet-iktizâsı dil-i kerîmân u mün'imân gibi pehnâ vü vâsî' ve sâha-i letâfet-mesâhası hâtır-ı 'âtır-ı irfân-ı feyz-i muzâhir gibi güşâde vü lâmi' olup tahtgâh-ı hulefâ ve mülûk-i pîşin olup şehr-i İrem-ârâ ve firdevs-tezyîn olmağla bâğ-ı dâd olan Dârü's-selâm-ı bâ-sedâd mahmiye-i 'aliyye-i Bağdâd-dandır. Evâ'il-i hayâtdan dem-i vefâta gelince şî'r ü inşâyâ güşiş ve nazm-ı dil-güşâyâ verziş üzre şâ'ir-i 'âlî-menişdür. Nevâ'î tarzına karîb bir üslûb-ı bedî' u semt-i garîbi vardır. Hakkâ ki tarzında ferîd ve semtinde vahîd bir şâ'ir-i belâgat-şî'âr ve bir nâzım-ı fesâhat-disârdur ki lisân-ı hüsâm-ı berâ't-intizâmıla hatîb-i medâric-i menâbir-i hüsn-makâl ve zebân-ı kalem-i berâ't-i ilm ile kâşif-i estâr-ı 'arâ'is-i sihr-i halâl safvet-i zülâl-i safâ-yı makâlî reşk-i selsebîl-i cinân ve çeşme-i hürşîd-i tâbân ve hazret-i ri-yâz-ı eş'âr-ı pür-unvânı mahsûd u magbût-ı gülistân-ı cihân ve sebzezâr-ı âsmân-gerdândur. Sâha-i vâsf-ı kelâm-ı pür-intizâmı ol mertebeden bîrûndur ki kümeyt-i tîz-kâm-ı aklâm-ı meydân-ı i'lân ü ilâmında cevelân itmege kâdir ola. Vüs'at ü füşat-i medh ü ıtrâsı ol hadden efzûndur ki tâ'irân-ı vehm ü hayâl ol hevâda tâ'ir ü perrân olmağla imkân ola. Eş'ârı muhkem ü rasîn ve nâzik ü rengîn her vâdîde iktidârı var şâ'ir-i nâmdârdur. Zebân-ı Türkîde hamsesi vardır. Lâkin cümleden *Leylâ vü Mecnûn*'ı iştihâr bulmuşdur. Mevlânâ Hüseyin Vâ'iz'ün *Ravza-*

tü'ş-şühedâ'sın terceme idüp *Hadîkatü's-sü'adâ* nâm virmişdür. İnsâf budur ki terceme diyecek degüldür. Fi'l-hakîka ol hadîka-i enîka-i reşîkaya şol denlü nihâl-i belâgat dikmişdür ki Hüseyin Vâ'iz'ün berg ü bârın görmemişdür ve ol kadar reyâhîn-i fesâhat ekmişdür ki bûy-ı dil-cûyü meşâmm-ı münşiyân-ı cihâna irmemişdür. Sultânü'l-meşrikayn hâkânü'l-hâfikayn Sultân Süleymân feth-i 'Irâkeyn için hitta-i Dârü's-selâmı hıyâm-ı zafer-hıtâmla pür-tezyîn idüp ol zemîn-i nezâret-karîn tûg-ı sultânî ve râyât-ı kişver-sitânî ile gayret-behişt-i berîn oldukda ittifâk ol zemânda münâdî-i zemân (mısrâ')

Mevsim-i ürdîbehişt oldı cihân

diyü âleme nidâda ve def'-i hüzn ü melâle sâgar-ı nergis ve piyâle-i lâleden gayrı dermân olmaz diyü bülbül-i hezâr-destân erbâb-ı ayş ü safâyâ sılada idi. Arûs-ı bahâr-ı müşğîn târ hulel-i suhub-ı lü'lü'-bâr ile muvaşşah ve ruhsâr-ı gül-i tarî ve kâkül-i benefşe-taberî şebnem-i 'İsâ dem-i seherden muraşşah olup bülbül-i bîçâre şâhdân gonçe-i pür-hâra (Mısrâ')

Açıl ey gonçe-i bâğ-ı letâfet gül zemânıdır diyü hezâr derd ile güft ü gûda ve bâd-ı sabâ subuvvet-i gül-i ra'nâyla (Mısrâ')

Hârlar aldı yine dâmenin ol gonçe-femün

diyü bir yirde ârâmı olmayup gülistân-ı cihânı tek ü pûda idi. Şâ'ir-i mezbûr vezîr-i a'zam ve halîl-i celîl-i sultân-ı âlem olan İbrâhîm Paşa ve sadr-ı ekrem Mevlânâ-yı a'zam Kadri Efendinün cenâb-ı vâlâ-kadrine kasîde-i garrâ virüp anların hüsn ü terbiyet ve vesâtet-i inâyetleriyle hâkân-ı mesfûra dahı kasîde virdükde niçe cevâ'iz ü 'atıyyâtına mazhar ve çemenzâr-ı dil ü cânı fûrât-ı salât u ihsânı ile muhazzar olmuş idi. Gül redîf bu kasîde-i latîf ü şerîfî ol hâkân-ı vâcibü't-teşrîfe virdükde gül gib baş üzre yir idüp bûy-ı dil-cûsı hüsn-i kabûl-i âlemgîr olmuşdur. Bu bir iki ebyât ol kasîde-i belâgat-simâtdandır. Şî'r:

Çıkdı yaşıl perdeden 'arz eyledi dîdâr gül
Sildi mir'ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül
Yitdi ol mevsim ki açmaga gönüller mülkini
Ola gülşende reyâhîn hayline serdâr gül
Bî-vefâlık âdetin tutmuş anun-çündür bu kim
Ömrden olmaz cihân bâğında ber-hôrdâr gül
Kangı bülbül kanı tutmuş bilmezem kim muttasıl
Geh esîr-i hâr olur geh mübtelâ-yı nâr gül

Hudûd-ı seb'în ve tis'a mi'ede küllü men 'aleyhâ fânin bâdesinden sekrân u ser-gerdân ve sahbâ-yı küllü şey'in hâlikün illâ vechehü ile mest ü ser-gerdân oldukda terk-i âlem-i vücûd-ı müsteâr ve hicret-i mülket-i hestî-i nâ-pâydar idüp dünyâ-yı denâ'et-medârdan âheng-i diyâr ve inne'l-âhirete lehiye dâru'l-karâr itmişdür.

Müretteb ü mükemmel muazzam u mübeccel dîvân-ı pür-unvânı vardır. Bu bir iki kelâm u makâl, ol nâzım-ı sihr-i halâlün eş'âr-ı bî-nazîr ü misâлиндendür. Şi'r:

Her gören ayb itdi âb-ı dîde-i giryânımı
Eyledüm tahkîk görmüş kimse yok cânânımı
Kangı bütdür bilmezem îmânımı gâret kılan
Sende îmân yok ki sen aldun diyem îmânımı

Ve lehü:

Bilmez idüm bilmek ağzın sırrını düşvâr imiş
Ağzunu yok didiler didüklerince var imiş

Ve lehü:

Hôşum kim dem-be-dem giryân gözüm ol hâk-pâdandır
Ziyânı olmaz ol göz yaşınun kim tütüyâdandır

Ve lehü:

Fârîğ itdi 'ışkun özge meh-likâlardan beni
Hırz-ı cândur sakladı 'ışkun belâlardan beni

Ve lehü:

Kerem kıl kesme sâkî iltifâtun bî-nevâlardan
Elünden geldiği hayrı dirîğ itme gedâlardan
Sabâ kûyında dildârun nedür üftâdeler hâli
Bizüm yirden gelürsen bir haber vir âşnâlardan

Ve lehü:

Mukavves kaşların kim vesme birle reng tutmuşdur
Kılıclardur ki kanlar dökmek ile jeng tutmuşdur

Ve lehü:

Cismümi yandırma rahm it yaşuma ey bagrı taş
İhtiyât it yanmasun tâ kim kurı yanında yaş

Ve lehü:

Olur ruhsâruna gün la'lüne gül-berg-i ter âşık
Sana eksük degül gökden iner yirden biter âşık

Ve lehü:

Sipihrün fârigüm vaslunda mâh u âftâbından
Garaz 'id-i visâlüdür bu ay u gün hisâbından

Ve lehü:

Dôst bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem derd yok düşmen kavî tâli' zebûn

(Diger:) Sâye-i ümmîd zâ'il âftâb-ı şevk germ
Rûtbe-i idbâr 'âlî pây-e tedbîr dîn (Diger:)
Akl dîn-himmet sadâ-yı ta'ne yir yirden büleñd
Baht kem şefkat belâ-yı 'ışk gün günden füzûn
Yilde berg-i lâle tek temkîn-i dâniş bî-sebât
Suda aks-i serv tek te'sîr-i devlet vaj-gûn

Kerbelâda binâ olınan çeşmeye bu târihi
gâyetde hûbdur. Târih:

Güyyâ bu çeşme bir sakkâ durur

Râh-ı hakda teşne eyler cüst ü cü

Lülesi anun dehendür su dili

Dil döker her kimle olsa rû-be-rû

Su gibi ezberlemiş okur revân

Mâ-cerâ-yı dehri her dem sû-be-sû

Önine kim gelse dir târih için

Mâ Hüseyin ile Hasan 'ışkına su

Ve Sultân Süleymân ismine bu mu'ammâ anundur.

Şerî'at hest gencî feyz-i 'âmeş halk-râ şâmil

Tılısmî geşte behr-i hıfz-ı ân sultân-ı der-
yâ-dil" (16, s. 758-762)

Hasan Çelebi de onun Bağdatlı, hayatının başlarından vefat zamanına kadar şiir ve nesre çalışan yüksek karakterli bir şair olduğunu belirtir. Tezkire yazarına göre, söz konusu sanat-kârın, Nevâî tarzına yakın, örneksiz icad edilmiş, güzel bir üslûbu ve benzeri bulunmayan tarafı vardır. Hakikaten tarzında tek, belâgati şiar edinmiş, güzel ve düzgün söz söyleyen bir şairdir. Kusurdan uzak, düzgün dil kılıcıyla söz güzelliği minberlerinin basamaklarının hatibi, ilim meziyetine sahip kalem diliyle helâl sihir gelinlerinin örtülerini açıcı, söz berraklığının tatlı ve soğuk suyunun saflığı, cennetlerin pınarlarını kışkandırıcı, parlak güneşin kaynağı, gösterişli şiirlerinin bahçelerinin yeşilliği, cihan gülistanlarının ve dönen gök yeşilliğinin kışkandığı ve imrendiğidir. İntizam dolu sözünün överek anlatılması sahası, herkese duyurma ve bildirme meydanının kalemlerinin çabuk arzulu doru atının gezip dolaşmaya güç yetirdiği derecenin dışındadır. Övme ve mübalağa ile methetme genişliği, vehim ve hayal kuşlarının uçması mümkün olan havanın sınırından fazladır. Şiirleri sağlam, güçlü, ince ve renkli, her sahada kuvvet ve kudreti olan namı bir şairdir. Türk dilinde hamse (beş mesnevi)si vardır. Fakat *Leylâ vü Mecnûn*'u hepsinden daha çok tanınmıştır. Hüseyin Vâiz'in *Ravzatü 'ş-şühedâ* adlı Farsça eserini Türkçeye çevirerek

kitabına *Hadikatü's-süedâ* ismini vermiştir. İnsaf şu ki tercüme denecek eser değildir... Doğrusu, o uzun boylu güzel bahçeye o kadar belâgat fidanı dikmiştir ki, Hüseyin Vâiz'in yaprak ve yemişini görmemiştir ve o kadar fesahat fesleğenleri ekmiştir ki, güzel kokusu dünyanın nesir yazıcılarının burnuna erişmemiştir...

Sultan Süleyman, İrakeyn fethi sırasında Bağdad'a girdiğinde, söz konusu şair, vezir-i azam İbrahim Paşa ve kazasker Kadri Efendi'ye parlak kaside verip onların aracılık yardımlarıyla adı geçen padişaha da kaside verdiği için birçok caize ve bağışa erişmiş; kendisinin dil ve can çimenliği, armağan ve ihsan tatlı suyuyla yeşile boyanmıştı. "Gül" redifli hoş ve değerli kasideyi, o şereflendirilmesi vacip (dince yerine getirilmesi gerekli vazife) olan sultana verdiği için, gül gibi baş üstünde yer alıp güzel kokusu, âlemi tutan iyi karşılamaya erişmiştir. Şu birkaç beyit, o belâgat alâmetli kasideydir:

"Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi didâr gül
Sildi mir'ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül"
(16, s. 760)

(Gül, yeşil perdeden çıktı, güzel yüzünü gösterdi. Temiz gönül aynasından pası sildi, kederi giderdi.)

"Yitdi ol mevsim ki açmağa gönüller mülkini
Ola gülşende reyâhîn hayline serdâr gül"
(16, s. 760)

(Gül bahçesinde gülün gönüller ülkesini açmak için fesleğenler, yani güzel kokulu çiçekler sürüsüne başkumandan olması mevsimi geldi, erişti...)

"Bî-vefâlık âdetin tutmuş anun-çündür bu kim
Ömrden olmaz cihân bâğında ber-hördâr gül"
(16, s. 760)

(Gül, vefasızlığı âdet edinmiş olduğu için, cihan bağında ömürden pay almaz...)

"Kangı bülbül kanı tutmuş bilmezem kim muttasıl
Geh esîr-i hâr olur geh mübtelâ-yı nâr gül"
(16, s. 760)

(Bilmem ki hangi bülbülün kanı tutmuştur? Gül, ara vermeksizin bazen dikenin esiri, bazen de ateşe tutulmuş olur...)

(Hicrî) 970 (M. 1562-63) sınırlarında "Yerin üstünde ne varsa fânidir." (Rahman Suresi, 55/ 26) içkisinden sarhoş olduğunda ve "Onun

zâtından başka her şey helâk olucudur." (mealindeki Kasas Suresi 88. ayetinin bildirdiği hüküm) ile kendinden geçtiğinde, iğreti vücut âlemini terk ve süreksiz varlık ülkesinden göç edip alçaklık döngülü dünyadan, "Muhakkak ki ahiret durulacak kalıcı yurttur" diyarına gitmeye niyet (ve sazını akort) etmiştir. Tertipli, mükemmel, muazzam ve yüceltilen adlı-sanlı divanı vardır.

Hasan Çelebi, öz olarak aktarmaya çalıştığımız bu hâl tercümesinden sonra mealen "Şu bir iki söz, helâl sihri nazmeden şairin benzersiz şiirlerindedir" diyerek Fuzûlî'nin *Türkçe Dîvân*'ından örnek olmak üzere on beş civarında beyit nakletmiş; Âşık Çelebi'nin söz konusu şaire ait gösterdiği tarih kıtasını da aktarmış; son olarak "Süleyman" ismi hakkındaki Farsça muammasını anmıştır. Hem bahsi geçen tarih kıtası hem de diğer bazı beyitlerin ortak oluşu, yazarın tezkiresini telif ederken Latîfi ve Âşık Çelebi'nin aynı türdeki eserlerini göz önünde tutup onlardan faydalandığı ihtimalini akla getirmektedir. Tezkire yazarının seçtiği beyitlerden birkaçı şunlardır:

"Her gören ayb itdi âb-ı dîde-i giryânımı
Eyledüm tahkîk görmüş kimse yok cânânımı"
(16, s. 761)

(Her gören, ağlayan gözümün yaşını ayıpladı. Gerçeği araştırdım ki sevgilimi görmüş kimse yok!..)

"Kangı bütüdür bilmezem îmânımı gâret kılan
Sende îmân yok ki sen aldun diyem îmânımı"
(16, s. 761)

(İmanımı yağmalayan hangi put gibi güzeldir, bilmem... Sende iman yok ki imanımı sen aldın diyeyim!..)

"Sâye-i ümmîd zâ'il âftâb-ı şevk germ
Rütbe-i idbâr 'âlî pây-e-i tedbîr dîn"
(16, s. 762)

(Ümit gölgesi geçici, şevk güneşi hararetlili... Düşkünlük derecesi yüksek, tedbir basamağı aşağı...)

"Akl dîn-himmet sadâ-yı ta'ne yir yirden bülend
Baht kem-şefkat belâ-yı aşk gün günden füzûn"
(16, s. 762)

(Aklın yardımı aşağı derecede, kınama sesi ise her taraftan yüksek... Bahtın şefkati az, aşk belâsı günden güne artıyor...)

Hasan Çelebi, şüara tezkiresinde, “Şîrî” mahlasını kullanan Silistrelî Ali’nin (ö. 1001/1592), Acem Hayretî tarafından söylenmiş Farsça beyte yine o dille cevap verdiğini ifade ettikten sonra, söz konusu (Fars şairine mâl edilen) mısraların aslında Fuzûlî’ye ait olduğunu belirtir. Nitekim kendi babası Kınalızâde Ali Efendi (916-979/ 1510-1572), buna verdiği Farsça karşılığa, Fuzûlî’nin Râfîzî olduğunu söylemiştir. (16, s. 541-542). Bu beyit de Köprülüzade Mehmed Fuad gibi Fuzûlî’nin Şîlîğini ileri süren araştırmacıların iddialarını isbat etmek üzere gösterdikleri delillerden biridir. (13, s. 18. Bu konudaki iddialara karşı Süleyman Nazif’in cevapları için bk. 22, s. 39-54).

Görüldüğü gibi Hasan Çelebi, Kanuni’nin İrakeyn Seferi sırasında Bağdad’a girdiğinde Fuzûlî’nin Sadrazam İbrahim Paşa, Kadri Efendi’ye ve onların aracılığıyla adı geçen sultana arz ettiği kasidelerle caize ve ihsanlara eriştiğini bildirmekte; ayrıca Bağdatlı Ahdî’nin verdiği bilgiye aykırı olarak ünlü şairin H. 970 (M. 1562-63) sınırlarında vefat ettiğini söylemektedir. Bu fark, anlaşıldığına göre, şairin ölümüne düşürülmüş گچدی فضولی (Geçdi Fuzûlî) tarihinin, گوچدی فضولی (Göçdi Fuzûlî) şeklinde yazılması veya okunması yüzünden ortaya çıkmıştır. Anılan tarihlerden ilki, ebced hesabına göre 963, ikincisi ise vav harfi ilâvesinden dolayı 969’a denk gelir.

Ruscuklu Beyânî Mustafa Efendi’nin Tezkiresinde Fuzûlî

16. asır Osmanlı kadı ve mutasavvıflarından olan Ruscuklu Beyânî Mustafa Efendi’nin (ö. 1006/ 1597-98) H. 1000/ M. 1592 yılında tamamladığı *Tezkiretü’ş-şuarâ*’sı, Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi’nin kısaltılmış şeklidir. Yazar bu eserinde Fuzûlî’yi şöyle tanıtır:

“Dârü’s-selâm Bağdâd’ dandır. Nevâyî ile Türkî mâ-beyninde bir üslûb-ı bedî’ ihtiyâr itmişdür. Tarzında ferîd, semtinde vahîd bir şâir-i belâgat-şîâr ve ve nâzım-ı fesâhat-disârdur. Şî’ri rasîn ve nazmı rengîndür. Zebân-ı Türkî’de hamsesi vardır. Cümleden *Leylî vü Mecnûn*’ı ziyâde iştihâr bulmuşdur. Hüseyin Vâiz’ün *Ravzatü’ş-şuarâ*’sı (“şühedâsı” olmalı) tarzında *Hadîkatü’s-süedâ*’sı vardır. Haylî nefis kitâb olmuşdur. Sefer-i İrâkeyn’de Sultân Süleymân Hân’a gül-redîf bir latîf kasîde virmişdür:

Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi dîdâr gül
Saldı mir’ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül
Ve bir nice rengîn ve muhayyel gazel dahi
virmişdür. (...)

Hudûd-ı seb’inde âzim-i firdevs-i berîn olmuşdur. Müretteb ve mükemmel dîvânı vardır.” (17, s. 209).

Beyânî Mustafa Efendi’nin Fuzûlî’nin hayatı, edebî şahsiyeti ve bazı eserleri hakkında verdiği bu kısa bilgi, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

“Esenlik yurdu Bağdad’dandır. Ali Şîr Nevâyî ile Türkçe arasında eşi olmayan, yeni bir üslûp seçmiştir. Tarzında benzersiz, tarafında tek belâgat şiarlı bir şair ve çok fesahatli bir nâzımdır. Şiiri kuvvetli ve nazmı renklidir. Türk dilinde hamse(beş mesnevi)si vardır. Hepsinden *Leylâ vü Mecnûn*’u çok tanınmıştır. Hüseyin Vâiz’in *Ravzatü’ş-şühedâ*’sı tarzında *Hadîkatü’s-süedâ*’sı vardır. Bu, hayli hoşâ giden, güzel bir kitap olmuştur. İrakeyn Seferi esnasında Sultan Süleyman’a gül redifli güzel bir kaside vermiştir. (...) Ve daha birçok renkli ve hayal edilmiş gazel de sunmuştur. (...) (Hicrî 9)70 sınırlarında yüce cennete gitmiştir. Tertip edilmiş ve mükemmel divanı vardır.”

Beyânî, bu kısa biyografik bilgiden sonra “Bu ebyât anundur” diyerek Fuzûlî’nin şiirleri için örnek olarak dokuz Türkçe beytini kaydetmiştir. Daha önce de temas ettiğimiz gibi, Hasan Çelebi Tezkiresi’nden kısaltılarak aktarılmış olan bu cümleler, ünlü şairin hayatı hakkında fazla ve farklı bir bilgi ihtiva etmemektedir.

Âlî’nin *Künhü’l-ahbâr* Adlı Tarihinde Fuzûlî

16. asrın ikinci yarısının tanınmış âlim, şair ve yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi (948-1008/ 1541-1600), 1591-1599 yılları arasında yazdığı ve “*Künhü’l-ahbâr*” (Haberlerin Aslı) adını koyduğu tarihinde, Sultan Süleyman zamanı (1520-1566) şairlerini elifba sırasına göre tanıtırken, Fuzûlî hakkında da bilgi verir:

“Mevliden ve meskenen Bağdâdîdür. Memâlik-i şarkda Türkî şî’r söyleyenlerün üstâdudur. Tarz-ı hâssa sâlik, lezzet-i kelâma mâlik, Arabî ve Fârsî ve Türkî eş’âr nazmına mütehâlik bir sâhib-ma’rifet idi ki nazmen ve nesren kudret ü fazîleti inde’l-ehâlî müsbet idi.

Vaktâ ki sâhib-kırân-ı cihân Sultân Süley-mân Han Bağdâd fütûhâtı ile kâmrân idi, Mon-lâ Fuzûlî rikâb-ı hümâyûna ve sadr-ı a'zam İbrâhîm Paşa-yı şevket-nümûna ve kâzî-asker Kâdirî Efendi cenâbına ve muvakkî'-i sultânî Celâlzâde Mustafâ Çelebi'nün savb-ı müstetâbına kasîdeler virüp cevâ'iz-i seniyyelerini (aldı) ve merhûm Hayâlî Begle ülfet ü sohbet idüp niçe günler muâşeret kıldı. Fârsî ve Türkî mükemmel dîvânı ve Arabî ve Derî ve Rûmî elsinede kasâyid-i belâgat-nişânı müdevven oldukdan mâ'adâ *Hadîkatü's-süedâ-nâm* kitâbı ya'nî ki İmâm Hüseyin bin Aliyy-i Murtaza şehâdetinde vâki' bir mü'elîf-i belâgat-misâli vardır ki min vecdin *Ravzatü's-şühedâ*'dan râcihdür. Zîrâ ki ihrâk u te'sîr cihetinde mü'essir kıt'aları vâzihdur. Bundan gayri *Rind ü Zâhid* ve *Beng ü Bâde* ve *Sihhat ü Maraz-nâm* risâleleri ve manzûm *Leylâ vü Mecnûn*'ı vardır ki cümlesi pesend ü tahsîne sezâvârdur. Bu ebyât *Leylâ vü Mecnûn*'dandur. Nazm (...)

Hikmet Hudâ'nundur bilâ-kasd bu zemînde bir gazel dimişüz. Mezbûrun şi'rini gördükden sonra gûyâ ki tettebbu' kasdına söylemişüz ki ol şi'r-i latîf budur. (...)” (Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 5959, vr. 410a-b; 11, s. 255-256).

Âlî Efendi'ye göre, Fuzûlî, doğum ve ika-met yeri olarak Bağdatlıdır. Doğu memleketle-rinde Türkçe şiir söyleyenlerin üstadıdır. Seç-kin tarz yolunda giden ve söz zevkine malik, Arapça, Farsça, Türkçe şiir yazmaya can atıcı bir marifet (ilim, irfan, hüner) sahibidir. Nazım ve nesir olarak gücü ve üstünlüğü halkın yan-ında isbat edilmiştir (delillerle sabittir). Sul-tan Süleyman, Bağdat fetihleriyle muradına er-diğinde, Molla Fuzûlî ona, Sadrazam İbrahim Paşa, Kazasker Kadrî Efendi ve padişahın ni-şancısı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye kasideler verip caizeler aldı. Merhum Hayâlî Bey'le gö-rüşüp sohbet edip birçok gün birlikte yaşadı. (Fuzûlî'nin şair Hayâlî Bey'le Bağdat'ta gö-rüşmesi konusunda Fâik Reşad'ın bir yazısını makalemizin sonunda ek olarak verdik). Fars-ça ve Türkçe mükemmel divanı, Arapça, Fars-ça ve Türkçe belâgatli kasideleri kitaplaştırıl-mıştır. Bunlardan başka *Hadîkatü's-süedâ* adında, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'nin şehit oluşu hakkında telif ettiği, belâgat örneği kitabı var-

dır ki, vecd cihetinden (Hüseyin Vâiz-i Kâşî-fi'ye ait) *Ravzatü's-şühedâ*'dan üstündür. Çün-kü yakma, yandırma ve tesir yönünden doku-naklı kıtaları açıktır. (*Künhü'l-ahbâr* sahibi, “Câmî” mahlasını kullanan hemşerisi şairin *Ravzatü's-şühedâ* tercümesinden bahsederken, Hüseyin Vâiz'in, her ne kadar Farsça ise de anılan güzel eserinin son derecede beğenilmiş ve Molla Bağdatlı Fuzûlî'nin onu yer yer hoş beyit ve kıtalarla başı-sonu bağlantılı biçimde Türkçeye tercüme etmiş olduğunu anlatır. (11, s. 202-203). Bundan başka *Rind ü Zâhid*, *Beng ü Bâde*, *Sihhat ü Maraz* isimli kitapçıkları ve manzum *Leylâ vü Mecnûn*'u vardır ki hepsi beğenme ve alkışlamaya lâyıktır.

Âlî Efendi, şairin bu biyografisinden sonra eserleri için örnek olsun diye *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinden üç beyit, divanından bir gazeli müteakiben birkaç matla'ı anmış; bir manzu-mesiyle o zeminde kendisinin (nazire) maksadı olmaksızın söylediği şiir arasındaki benzerliği hayretle belirtmiştir. Tarih yazarının gösterdiği şiir numunelerinden ikisi şudur:

“Mesken ey bülbül sana geh şâh-ı güldür geh kafes
Nice âşıksın ki âhından tutışmaz hâr u hes”
(11, s. 187).

(Ey bülbül, senin oturduğun yer bazen gül dalı, bazen kafestir. Sen nasıl âşıksın ki âhın-dan çör-çöp tutuşmuyor?!.)

“Sülûk-i ışk etvârüm mezâk-ı şevk hâlümdür
Tecerrüd âlemi seyrinde âlem pâ-y-mâlümdür”
(11, s. 187-188).

(Aşk yolunu tutmak, tavırlarım, şevk zevki ise benim hâlîmdir. Tecerrüd, yani masivadan alâkayı kesip Allah'a yönelme âlemini gezip dolaşırken, dünya ayağımın altında kalmış, mahvolmuştur...)

Gelibolulu Âlî'nin Fuzûlî'nin hayatı hak-kında verdiği bilgiler ve şiirleri için gösterdiği örnekler, Latîfî, Âşık Çelebi gibi şüara tezkire-si yazarlarının eserlerinden faydalandığını dü-şündürmektedir. *Künhü'l-ahbâr* sahibi, önceki biyografik eserlerden farklı olarak Fuzûlî'nin 1534'teki İrakeyn Seferi sırasında şair Hayâlî Bey'le görüşüp sohbet ettiğini bildirmekte; birkaç eserini daha anmaktadır.

Sâdikî-i Kitâbdâr'ın Hasları Arasında Fuzûlî

16. asırda ve 17. asrın ilk çeyreğinde yaşamış edebî şahsiyetlerden, Şah Abbâs'ın kütüphaneye memurluğu vazifesini gören Tebrizli Sâdikî Afşar (940-1022?/ 1532-1613?), 1590'lı yılların sonları veya 1600'lü senelerin başlarında sekiz bölüm hâlinde yazarak “*Mecmau'l-havâss*” (İleri Gelen Kişilerin Toplandığı Yer) adını koyduğu Çağatayca şüara tezkiresinin yedinci mecmâ'ında, Fuzûlî'yi de tanıtır. Onun aşireti, memleketi, ilim tahsili ve eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şiirleri için örnek olsun diye *Türkçe Dîvân*'ındaki gazelle- rin matla'larından yirmi sekizini sıralar:

“Mevlânâ Fuzûlî- Bayat'dur. İbrâhîm Hân hidmetide Bağdâd'ga barup hân-ı merhûm Sultân Süleymân hândkârdın [hünkârdan] he- zîmet kılup Irâk'ga kilkende mevlânâ-i müşârün ileyh Hille'de mutavattın bolurlar. Ulûm-ı zâhirî iktisâbıga meşgul bolup az künde köp tahsîl kılur. Fi'l-vâki' hîç kişike bu isti'dâd saâdeti il birmeyüpdür kim Türkî ve Fârisî ve Arabî kelâmıga bu yanglıg kâdir bolgay. Türkîce dîvân-ı gazel ü kasâyid ve *Şâh ü Gedâ* ve *Leylî viü Mecnun* ve *Münâzara-i Beng ü Bâde* ve *Ravza* itmâmga yitkürüpdür. Fârisîce dîvân-ı gazel ü kasâyid ve *Rind ü Zâhid* ve *Sihhat ü Maraz* merkum kılupdur. Arabîce dîvân-ı gazel ü kasâyid bitüpdür. Tahmînâ otuz min beyt eş'ârı bar kim bu hakîr öz hattı birle mütâlaa kıldum. Egerçi mevlânâ-yı müşârün ileyhning bî-nazîr ü bî-bedel eş'ârı köp bar; bu muhtasar mütehammil bolmaduğın bir niçe meşhûr ve nâ-meşhûr ebyâtı birle ihtisâr kılur; Türkî matla'larımdın bir dîvân tertîb olunur.” (Sâdikî Ki- tâbdâr, *Tezkiretü's-şuarâ*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 4085, vr. 33b-34b; İÜ Nadir Eser- ler Ktp. TY nr. 4097, vr. 248b).

Yazara göre, Fuzûlî Bayat(aşiretine bağ- lı)dır. İbrahim Han'ın hizmetinde Bağdad'a gitmiş; adı geçen hükümdar, Sultan Süleyman karşısında bozguna uğrayıp Irak'a geldiğinde (Bu rivayetin tenkidi için bk. 14, s. 687-688) kendisi Hille'de yerleşmiştir. Zahirî ilimleri edinmeye uğraşıp az zamanda çok bilgi tahsil etmiştir. Gerçekten Türkçe, Farsça ve Arapça söz söylemeye bu seviyede güç yetirmek kabi-

liyet saadeti, hiç kimseye fırsat vermemiştir. Türkçe gazel ve kasideler divanı, *Şâh ü Gedâ*, *Leylâ viü Mecnûn*, *Beng ü Bâde* münazarası ve *Ravza* (yani *Ravzatü's-şühedâ* tercümesi *Hadî- katü's-süedâ* gibi eserleri) tamamlamaya ulaştır- mıştır. Farsça gazel ve kasideler divanı, *Rind ü Zâhid*, *Sihhat ü Maraz*'ı, Arapça gazel ve kaside- ler divanını yazmıştır. Tahminen otuz bin beyit şiiri vardır ki Sâdikî, kendi yazısıyla (meydana getirilmiş nüshadan) okumuştur. Her ne kadar adı geçen bilgili efendinin eşsiz, benzersiz şiirle- ri çoksa da bu kısaltılmış (kitap, onların hepsini nakletmeye) elverişli olmadığından birkaç tanın- mış, tanınmamış beyitleriyle yetinilerek Türkçe matla'larından bir divan düzenlenmiştir.

Tezkire sahibi, bundan sonra 28'i Fuzûlî'n- nin Türkçe divanındaki bazı gazellerin matla'ları olmak üzere 29 beytini, redif ve kafiyelerinin son harflerine göre elifba sırasıyla örnek vermiş- tir. Biz bunlardan birkaçını Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek aktaralım:

“Kılmagıl muhkem gönül dünyâya akd-i irtibat
Sen bir âvâre müsâfirsın bu vîrân bir ribât”

(Gönül! Dünyaya sıkı sıkıya bağlanma!
Çünkü sen yerinden-yurdundan uzak düşmüş
bir yolcu veya konuksun; burası ise yıkılmaya
yüz tutmuş bir han gibi...)

Tarlan'ın şerhinde ifade ettiği gibi, şu be- yitte, “Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik. Onlar bunu yüklenmek istemediler ve onu insan yükledi. Şüphesiz insan çok zalim, çok bilgisizdir” mealindeki ayete (Ahzâb Suresi, 33/ 72) işaret edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca عشق (aşk) kelimesinin so- nunda kaf harfinin olduğunu ve onun şekilde bükülmüş gibi görüldüğünü göz önünde bu- lundurmamak gerekir: (23, s. 115).

“Mihnet-i aşk ey dil âsândur diyü çok urma lâf
Aşk bir yükdür ki ham bolmuş anın altında Kâf”

(Ey gönül, aşk zahmeti kolaydır diyerek
çok yüksekte atma! Aşk öyle bir yükür ki,
Kaf dağı onun altında iki büküm olmuş...)

“Kıymadın sâkin-i kûyın olana peykânun
Bir içim su ile ağırlamadun mihmânun”

(Senin mahallene gelip orada oturana aşkı- nın okunun temrenini kıymadın, esirgedin. Mi- safirini bir içim suyla bile ağırlamadın...)

“Eyle müstesnâ güzelsin kim sana yokdur bedel
Senden ey cân münkatî‘ kılmaz beni illâ ecel”

(Öyle müstesna güzelsin ki senin yerini tutacak bir güzel yoktur. Ey can, beni senden ancak ecel ayırır...)

Yazarın söz konusu ettiği meşhur şairin üç dildeki eserlerine dair 16. asırda Osmanlı sahasında yazılmış şuara tezkireleriyle Gelibolulu Âlî Târihi’ne nazaran daha çok bilgi verdiği görülmektedir. Mesela, onun diğer bu tür biyografik kaynaklarda adı geçmeyen ve muhtemelen mesnevi şeklinde olan *Şâh ü Gedâ* adlı eserini Sâdıkî Bey haber vermektedir. Müellif, *Mecma’u’l-havâss*’ın üçüncü bölümünde tanıttığı şairlerden Yusif Bey Çavuşlu’nun şiir kabiliyetinin Fuzûlî’ye yakın olduğunu, divanının onun redif ve kafiyeyle meydana getirdiğini de ifade eder. (3, s. 45).

Riyâzî’nin Kaleminden Fuzûlî

17. asır Osmanlı müderris, kadı ve edebî şahsiyetlerinden Riyâzî Mehmed Efendi (980-1054/1572-1644), “*Riyâzu’s-şuarâ*” (Şairlerin Bahçeleri) adını verdiği ve H. 1016 (M. 1607-1608) yılında başlayıp H. 1018 (M. 1609) senesinde tamamladığı eserinde, Fuzûlî’yi şöyle tanıtır:

“Bagdâd nevâhîsinden Kerbelâ’da vücûda gelmişdür. Nitekim demişdür: Kıt’a

چون خاک کربلاست فضولی مقام من
نظمم بهر کجا که رود حرمش رواست
زر نیست سیم نیست کهر نیست لعل نیست
خاکست شعر بنده ولی خاک کربلاست

(“Fuzûlî, benim makamım Kerbelâ toprağı olduğu için şiirlerim nereye gitse onları hürmetle karşılamak lazımdır. Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, la’l değil topaktır fakat Kerbelâ toprağıdır.”)

Nesr: Nazm-ı fesâhat-karîni tavr-ı Nevâyî’de bir tarz-ı nev-âyîn üzere vâki’ olmuşdur. Nesîc-i nazm-ı müsta’iddânesi târ-ı peşm-endâz-i elfâz-ı şarkiyâne iken deffe-i kalem-i turfa-kârı bir vech ile perdâht-ı letâfet vermişdi ki hüsn-i insicâmına hezâr üstâd-ı kâr-hâne-i belâgat engüşt-der-dehân-ı hayret itmiş idi.

Sâhib-i Hamse’dür. Cümleden *Leylî vü Mecnûn*’ı şöhret-şi’ârdur. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nün *Ravzatü’s-sü’edâ*’sın terceme itmişdür.

Hakkâ ki, bir tavr-ı zîbâyile dahı nümû-dâr kılmışdur. Türkî ve Fârisî iki dîvânı vardır. Bu eş’âr-ı belâgat-şi’âr dîvânından intihâb olup sebt olındı: (...)

Nesr: Tokuz yüz altmış üçde fevt olmuşdur. Târîh: Göçdi Fuzûlî 963.” (19, vr. 104b-105a).

Görüldüğü gibi Riyâzî, Fuzûlî’nin Bağdat nahiyelerinden Kerbelâ’da dünyaya geldiğini - Farsça bir kıtasını delil göstererek- belirtiyor. Seleflerinden Kastamonulu Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi gibi o da söz konusu şairin düzgün ve güzel nazımının Ali Şir Nevâyî üslûbunda, yeni usullü bir tarzda olduğu fikrindedir. Kabiliyetli nazımının dokusu, doğuya yaraşır şekildeki kelimelerinin yün atkısı iken, nadir işli kaleminin iki tarafından her biri öyle bir hoşluk parlaklığı vermiştir ki, düzgünlüğünün güzelliği, bin belâgat iş yeri üstadının parmağını hayretle ağzında bırakmıştı. Burada, dokuma işine ait kelimelerle Fuzûlî’nin nazımının, doğu kelimelerini ihtiva ettiği hâlde güzel ve düzgün olduğu, yerinde ve duruma uygun söz söyleme sanatı konusunda üstat kişileri, yani yüzlerce usta şair ve yazarı kendisine hayran bıraktığı anlatılıyor.

Meşhur sanatkârın edebî şahsiyetini böylece överek anlatan tezkire sahibi, eserleri hakkında bilgi vermeye geçerek hamse (beş mesnevi) sahibi olduğunu, fakat onların hepsinden *Leylâ vü Mecnûn*’un tanındığını söylemektedir. Fuzûlî’nin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi tarafından yazılmış Farsça *Ravzatü’s-şühedâ* adlı kitabı Türkçeye çevirdiğini de bildiren yazar, doğrusu süslü bir üslûpla onu daha görünür kıldığını ifade eder. Söz konusu şairin eserleri arasında Türkçe ve Farsça divanını da anan Riyâzî, mealen, “Bu belâgat âlâmetli şiirler divanından seçilip yazıldı” diyerek yirmi dört beytini kaydeder. Bunlardan bazılarının önceki şuara tezkirelerinde de yer alması, yazarın onlardan faydalandığını düşündürmektedir. Anılan örneklerden birkaçını aktarmakla yetinelim:

“Sanma kim bülbül açar uçmaga bâl ü perini
Gül yakup anı savurmuş göge hâkisterini”

(19, vr. 105b)

Sâdıkî-i Kitâbdâr’ın *Mecmau’l-havâss*’ında olduğu gibi *Riyâzî Tezkiresi*’nde de “gül” biçiminde kayıtlı bulunan bu kelime, Fuzûlî’-

nin *Türkçe Dîvân*'ının tenkitli neşrinde "gün" şeklindedir.

(Bülbülün uçmak için kanadını açtığını sanma!.. Gül, (bülbülü) yakıp onun külünü göğe savurmuş!..)

"N'oldun getürmedün ele sad pâre gönlümü
Vehm eyledün ki el kese bu şişe pâresi"
(19, vr. 105b)

(Ne oldu da yüz parçaya ayrılmış gönlümü kazanmadın? Sanırım, bu şişe parçasının elini kesmesinden korktun...)

Riyâzî, Fuzûlî'nin Hicrî 963 (M. 1555-56) yılında vefat ettiğini bildirerek ölümüne düşürülmüş "Geçdi Fuzûlî" tarihini kaydeder.

Görüldüğü gibi, 16. asırda şura tezkiresi yazmış edebî şahsiyetler, Fuzûlî'nin Bağdatlı olduğunu bildirirken, *Riyâzu's-şuarâ* sahibi, bu şehre bağlı nahiyelerden Kerbelâ'da "vücuda" (varlık âlemine, dünyaya) geldiğini söyleyerek Farsça bir kıtasını delil göstermiştir. Farsça kıtanın "Çün hâk-i Kerbelâst Fuzûlî makâm-ı men" şeklinde ve "Fuzûlî, makamım Kerbelâ'nın toprağı olduğu için..." manasındaki ilk mısraında şair makamının Kerbelâ olduğunu haber vermektedir. Bu, bizce, onun anılan "nahiye"de doğduğunu isbata yetmez; bir müddet ikamet ettiğini gösterir.

Kafzâde Fâ'izî Tezkiresinde Fuzûlî

17. asır müderris ve kadılarından Kafzâde Fâ'izî (ö. 1031/ 1622), antoloji tipi bir tezkire olan *Zübdetü'l-eş'âr* (Şiirlerin Özü) adlı eserinde Fuzûlî'nin 963'te vefat ettiğini, ölümüne "Geçdi Fuzûlî" tarihinin düşürüldüğünü bildirdikten sonra *Türkçe Dîvân*'ı ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinden seçtiği beyitleri sıralar. (12, s. 442-445, 447). Biz de bunlardan bazılarını aktaralım:

"Serv-i âzâd kadünle bana yeksân görünür
Neye ser-geşte olan baksa hırâmân görünür"

(Uzun ve düzgün servi, bana senin boyunca bir görünür. Başı dönmüş olan kimse neye baksa, o salınıyormuş gibi görünür...)

"Kıyâs it şem'den vehm eyle çarhun inkılâbından
Ki ol baş almağa kasd itmeyince tâc-ı zer virmez"

(Mumdan kıyas et de feleğin dönüp değişmesinden kork! Çünkü o baş almaya kast etmeyince altın taç vermez!..)

"Sana ey şüh-ı sengîn-dil dimem büt nite kim bütler
Egerçi seng-dildür böyle bî-dâd ü sitem kılmaz"

(Ey taş kalpli şuh, ben sana put demem... Çünkü putlar her ne kadar taş kalpli ise de böyle adaletsizlik ve zulmetmez...)

"Vefâ her kimseden kim istedüm andan cefâ gördüm
Kimi kim bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm"

(Her kimden vefa istediysen, ondan eziyet ve incitme gördüm... Şu vefasız dünyada kimi gördüysem, onun vefasız olduğunu gördüm...)

"Budur farkı gönül mahşer gününün rûz-ı hicrândan
Ki ol cân döndürür cisme bu cismi ayırur cândan"

(Ey gönül, mahşer gününün ayrılık gününden farkı şudur: O, bedene can döndürür; bu ise vücudu candan ayırır!..)

"Hazer kıl âh odundan cevruñi uşşâka az eyle
Has u hâşâki yakma şu'lesinden ihtirâz eyle"

(Ah ateşinden sakın; âşıklara eziyetini azalt! Kuru çalı-çırpıyı yakma; onun alevinden çekin!..)

"Eylesen tûtîye ta'lîm-i edâ-yı kelîmât

Sözi insân olur ammâ özi insân olmaz"
(Bu tezden beyitleri naklederken çevriyazı işaretlerini kullanmadık).

(Papağana söz söyleme davranışını öğretsen, onun sözü insan olur ama kendisi insan olmaz.).

Sonuç

Şair tezkirelerinde Fuzûlî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında verilen bilgiler, edebiyat araştırma ve tenkidi yönünden şunları göstermektedir:

Söz konusu ünlü şairin, Osmanlı Devleti'nin payitaht ve yakın çevresi misali merkezî mintikalarına uzak bir memleket olan Irak şehirlerinde yaşayıp vefat etmesi, adı, doğum yeri ve yılı, babası, ailesi, ilim tahsili, ömrü boyunca yaptığı işler, şahsiyeti, ölüm tarihi, mezarı gibi biyografisine ait hususlarda yeterli derecede bilgi verilemeyeşine sebep olmuştur. Onun yaşadığı diyardan 1553'te Anadolu'ya gelen ve on bir sene Edirne, İstanbul gibi çeşitli Osmanlı şehirlerinde yaşayan Bağdatlı Ahdî'nin, hakkında verdiği bilgi de bu konulardaki soru işaretlerini giderecek ve merakları tatmin edecek derecede tafsilatlı değildir. Bir edebî şahsiyetin hayatı ve

şahsiyetine dair çok bilgi bulunmaması, eserlerinin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını ve tahlil edilmesini zorlaştırmaktadır.

Yine söz konusu biyografik kaynaklarda bir şair ve yazarın bütün eserlerinin sayılmaya çalışılmadığı, onlardan meşhur olanların anılmasıyla yetinildiği görülmektedir. Bundan dolayı 13-20. asırlarda yaşamış herhangi bir edebî şahsiyetin eserlerinin olabildiğince tam tesbit edilebilmesi için, kütüphane fiş ve kataloglarının da gözden geçirilmesi gerekir. Konumuz üzerinden örnek vermek gerekirse, tezkire yazarlarından Latîfi, Hasan Çelebi ve Riyâzî, Fuzûlî'nin "hamse" (beş mesnevi) sahibi olduğunu bildirmiş; fakat onların tamamının adlarını belirtmeyip meşhuru olan *Leylâ vü Mecnûn* üzerinde durmuşlardır. Şairin -muhtemelen mesnevi şeklindeki- *Şâh ü Gedâ* adlı eserinin nüshası bulunduğu takdirde, hamse sahibi olduğu kayıtları hakkında daha sağlıklı değerlendirme yapılabilecektir. Çünkü onun, kendisine isnad edilen fakat aidiyeti konusunda ikna edici deliller bulunmayan *Sohbetü'l-esmâr* sayılmazsa, elde nüshaları mevcut Türkçe ve Farsça eserlerinden üçünün (*Leylâ vü Mecnûn*, *Beng ü Bâde*, "*Sâkinâme*" adıyla da anılan *Heft Câm*'in) mesnevi şeklinde olduğu bilinmektedir.

Şuara tezkireleri gibi eski biyografik kaynakların tek bir kişinin çalışmasının mahsulü olduğu, yüzlerce şair ve yazarı tanıtmayı hedeflediği, o asırların ulaşım ve haberleşme imkânlarının da hayli sınırlı durumda bulunduğu göz önüne getirilirse, eksiklik, karıştırma ve yanlışlarının sebepleri anlaşılabilir. Tezkirelerde verilen biyografik bilgilerde noksanlardan başka bazen çelişki, karıştırma ve hataların da olduğu görülebilmektedir. Bu tür metinlerde Fuzûlî'nin memleketinin Bağdad, Kerbelâ veya -dolaylı biçimde- Hille olduğunun söylenmesi, vefat yılının (Hicrî) 963 ve 970 şeklinde bildirilmesi, işaret edilen tenakuzlar için iki misaldir.

Şairin gençliğinde ilim tahsil ettiği hocası Rahmetullah Efendi'nin kızına aşkından dolayı Şiîliği kabul ettiği, bu sevgilisiyle evlendiği, babası Süleyman'ın Hille müftüsü olduğu, mezarının Kerbelâ'da Meşhed-i Hüseyin civarında bulunduğu gibi bazı 19 ve 20. asır eserlerinde rastlanan rivayetler, inandırıcı delil ve vesikalardan mahrum görünmektedir.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Kastamonulu Latîfi, Bağdatlı Ahdî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Gelibolulu Âlî, Sâdıkî-i Kitâbdâr, Riyâzî Mehmed Efendi gibi yazarlar, o devrin haber alma imkânlarının sınırlı oluşu, tezkirelerinde birçok şairi tanıtmaya gayret etmeleri gibi sebeplerden dolayı Fuzûlî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi verememişlerse de şiir ve nesir sahasındaki müstesna kabiliyetini, eserlerinin değerini, güçleri yettiği kadar övgüyle anlatmaya çalışmışlardır. Söz konusu biyografik kaynaklarda, şairin üç dilde yazdığı büyüklü küçüklü eserlerin hepsinin makbul olduğu ifade edilmekle beraber, *Türkçe Dîvân*'ı, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi ve *Hadîkatü's-süeddâ* isimli telifi tercümesinin üstünlüğünün bilhassa belirtildiğini söylemek mümkündür. Fuzûlî'nin hayatı, mezhebi, edebî şahsiyeti, eserleri, şöhreti ve tesiri konularında daha çok bilgi edinmek isteyenler, Süleyman Nazif'in (1869-1927) ona dair monografisi, M. Fuat Köprülü'nün (1890-1966) *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan maddesi ve Abdülkadir Karahan'ın (1913-2000) *Fuzulî: Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti* adlı yayımlanmış doktora tezini okumalıdır.

EK:

Faik Reşad'ın yazısı

941 senesi mevsim-i bahârından bir Cuma günü idi ki Bağdad mahallâtından birinde kâ'in konağımsı büyücek bir hânenin 'eyvân' tâbîr olunan havlısında bir havuz kenârına mevzû ve üzeri nefis ve zî-kıymet kalıçe ve seccâdelerle mefrûş sedir üzerinde kır bıyıklı, değirmi çehreli, buğday benizli, gâyet güzel ve iri kara gözlü, kara kaşlı, al dîbâlara müstağrak, tıknazca bir zât, arkasını atlas bir yastığa dayamış, tıraşlı başına sâdece, hafif bir beyaz takke giymiş, kollarını sıvamış olduğu hâlde oturup karşısında yine öyle bir sedirde bağdaş kurarak oturan âbânî sivri sarıklı, işleme takkeli, gümrah kara sakallı, enli kaşlı, kuru, esmer yüzlü diğer bir zât ile musâhabeye koyulmuş idi. Hâl ü vaz'larından bunlardan birincisinin sâhib-i hâne, kibârdan biri, ikincisinin de misâfir olduğu anlaşılırdı. Misâfirin yanında bir de yirmi yaşında tahmîn olunabilen bir delikanlı vardı ki gerek kıyâfetçe gerek sîmâca ona müşâbih olduğundan oğlu olduğuna hükmedilebilirdi.

Çocuk, edibâne oturmuş, musâhebeye iştirâk etməyərək yalnız can kulağıyla dinleməkdə bulunmuş idi.

Hikâye-nüvîsânə tatvîl-i makâle lüzum görmeksizin haber verelim ki, bıyıklı zât, fâ-tih-i Bağdad Sultan Süleyman aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hazretlerinin havâss-ı nüdemâsından şâir-i meşhûr Hayâlî Bey, karşısındaki zât Mevlânâ Fuzûlî, delikanlı da Fuzûlî-zâde şâir Fazlî Çelebi idi. Hayâlî Bey, hazret-i pâdişâh ile birlikdə sefer-i Bağdâd'a gelmiş ve orada ikâmet buyurdıkları müddetçe –ki dörd aydan ibârettdir– Hayâlî Bey de eşrâf-ı belde den birinin konağına misâfir olmuş; Fuzûlî ise medâyih-i hazret-i pâdişâhiyi ve sefer-i hümâyûnun tebrîkini hâvî elsine-i selâsedə nazmeylediği kasîdeleri takdîm etmək ve bu vesîle ile mazhar-ı el-tâf-ı Süleymânî olmak ümniyyəsiylə oğlunu dahi berâber almış olduğu hâlde Hille'den kalkıp gelmiş ve bu sırada Hayâlî Bey'in dahi ülfet ve iltifâtına nâ'il olmakla mîr-i müşârün ileyhın ziyâretine gidip gəlməkdə bulunmuş idi.

Bu kasîdelerden biri gül redifindəki kasîdedir ki Hayâlî Bey'in de nazîresi vardır. Bugünkü musâhebenin zemînini işte şu kasîde teşkil etmişdi. Bir aralık Hayâlî Bey el kakarak bir hizmetkâr çağırırdı. Hizmetkâr gəldiğində eyvânın ittisâlindeki merdivenin üzərində karpısı yeşil ilə kırmızıya boyalı bir odayı eliylə işâret ve orada yastık üzərində siyah meşin kaplı bir mecmûa bulunduğunu beyân ilə gidip getirmesini emreyledi. Uşak gidip matlûb olan mecmûayı getirdi; beye takdîm etdi. Bey, mecmûayı açdı; beş-on yaprak çevirdikdən sonra parmağını arasına koyup -hâliylə, vücûduyla mütənâsîp olacaq derecedə kalın ve mehîb bir sadâ ilə Fuzûlî'ye hitâben:

- Müsâade buyurursanız, size su redifində nev-zemîn iki gəzel okuyayım. Sudan şeylərbə de nev-zemîn olduğu için nazar-ı takdîr-i 'âlinizi celb edər sanırım, dedi ve Fuzûlî'nin göstərdiği hâhiş-i istimâ' üzerine ber-vech-i âti okumaya başladı:

Dökse ger çeşmim habâbı sen semen-ruhsâra su
Kanlı yaşum gibi boyansın kızıl kanlara su

Vâdi-i hayretde zencîrin sürür dîvânə-vâr
Âşık olmuşdur meğər rûz-ı ezel dîdâra su

Tîrin aldun kaldı peykânı dil-i mecrûhda
Dostum incinme kim dirler uğurlar yâra su

Kalbimi pâk eyledi âlâyışinden âlemin
N'ola ben dil-teşne dirsem ârız-ı dildâra su

Âsiyâb olmuş ayağın bende çekmiş bî-günâh
Katı gönlünden şikâyetler eder taşlara su

Ol boyı servin Hayâlî gözlemekten yolların
Lâle-i sahrânın indi gözlerine kara su

*

Âşıkânə gönlünü akıtmayaydı yâre su
Olmaz idi vâdi-i aşka düşüp âvâre su

Kâbe-i kûyunda kıldım gözlerim yaşın sebîl
Teşne-diller çağrışup dirken meded bir pâre su

Mâ'il olma serkeş ol mahbuba istiğnâ gerek
Serv baş eğmez ayağın ger öpe yalvara su

Sâkiyâ bozsa aceb mi hâne-i zühdü şerâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra su

Öyküneldən haddine şem'in diline düşdü nâr
Yârdan uçurdular meyletdiği çün yâra su

*

Fuzûlî, o şâir-i garâm-perver ise her beyit, belki her mısırâ okundukça -müstezad makâmında- gâh "Revân! Revân!" diye alâ'im-i tahsîn gösterir, gâh âh ü vâh ile karışık "Allah, Allah!" der, gâh raks, yahut semâ edecek bir hâl peydâ ederdi. Hitâm-ı kırâatda beyden bunların bir sûretini taleb ve tanzîrlerine çalışacağını va'd eyledi. Ya o genç şâir, yâni Fuzûlî-zâde babasından az mı zevk duyardı?... Hayır! Hattâ ayağa kalkarak gazellerin sûretini çıkarmak husûsunu kendisine havâle etmesini Hayâlî Bey'den ricâ etdi.

İşte Fuzûlî'nin en güzîde kasâ'idinden olan ve ile'l-ân tanzîrine çalışılan:

'Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su
Kim bu denlü tutuşan odlara kılmaz çâre su'

matla'lı kasîde -ki na't-i şerîf-i Hazret-i Peygamberîyi mutazammındır- Hayâlî Bey'in bâlâdaki gazellerine nazîredir.

Hayâlî Bey'in birinci gəzelindəki üçüncü ve altıncı beyitlərlə ikincinin matla' ve mak-

ta'ları el-hak pek rengindir. Ekser nazîreler asılları derecesinden dûn olur. Fakat Fuzûlî nazîresinde aslına kat kat tefevvuk etmişdir. Yuxarıki matla' ile:

Vehm ile söyler dil-i mecrûh peykânın sözün İhtiyât ile içer her kimde olsa yara su'

Ve:

“Serv serkeşlik kılur kumrı niyâzından meğer Dâmenin tuta ayağına düşe yalvara su”

beyitleri ne kadar güzeldir!

Asrımız şuarâsından birinin olup fakat kâ'ili mâlûm olmayan bir nazîre-i belîgayı da şuraya kaydedelim:

Benziyor cûş-ı sirişk dîde-i hûn-bâra su
Âkisü's-savt olduğu günden beri kühsâra su

Gözyaşından bulmuyor gönlümdeki âteş sükûn
Allah Allah bir bakın mağlûb olmuş nâra su

Germi ü serdî-i dehri çekmeyen nâkıs kalır
Âb ü ateşden gelir şemşîr-i cevherdâra su

Her adımda câ-be-câ telkîn ü tâlîm eyliyor
Sîne döğmek âdetin taşlarla ehl-i zâra su

Âşıkı bî-giryeye görmek isteyen nâkısın
Perde-dâr-ı dîde-i bedbîni olsun kara su

Şu fikra fikarât-ı muhayyele kabîlinden değildir; tamâmiyle muvâfık-ı hakîkatdir. Târih, terâcim-i ahvâl kitapları, bâ-husûs devâvîn-i eslâf lâyıkiyla tettebbu' ve tedkîk olunsa, bu gibi daha nice hakâyık münkeşif olur.

F. R. *Terakkî*, 22 Eylül 1313/ 4 Ekim 1897
aded 18, s. 70-71.

KAYNAKLAR

1. Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 2604.
2. Aksoyak, İsmail Hakkı (2019). “Hutbeyi Kılıçla Okumak”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık, c. 3, Sayı 4, s. 74-83.
3. Bağirov, əkrəm (2008). Sadiq bəy Əfşar. Məcməü'l-həvas. Bakı, “Elm”.
4. Brown, Edward Granville (1959). *A Literary History of Persia*. Cambridge.
5. Canım, Rıdvan (2000). Latifi. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara. AKM Başkanlığı Yayınları.
6. F. R. (1313/ 1897). *Terakkî* 22 Eylül/ 4 Ekim, aded 18, s. 70-71.
7. Fuzûlî (1296/ 1879). *Külliyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî*. Ahter Matbaası.
8. Fuzûlî (1328-1329). *Musahhah ve İlâveli Külliyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî*. İstanbul.
9. Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-ahbâr*. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 5959.
10. Ferruh, Rükneddin Hümâyün (1346). Sam Mirza, *Tuhfe-i Sâmî*. Tahran.
11. İsen, Mustafa (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara. AKM Başkanlığı Yayınları.
12. Kayabaşı, Bekir (1997). *Kaf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-eş'âr'ı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
13. Köprülüzâde Mehmed Fuad (1924). *Fuzûlî Hayatı ve Eseri*. Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul.
14. Köprülü, M. Fuat (1947). “Fuzûlî”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 4, s. 686-699.
15. Kurnaz, Cemal (1992). Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara.
16. Kutluk, İbrahim (1989). Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*. TTK Yay. Ankara.
17. Kutluk, İbrahim (1997). Beyâni Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü'ş-şuarâ*. TTK Yay. Ankara.
18. Meredith-Owens, G. M. (1971). *Meşâ'ir üş-Şu'arâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*. London.
19. Riyâzî. *Tezkire-i Riyâzî*. Millet Yazma Eser Ktp. Tarih, nr. 765.
20. Sâdikî-i Kitâbdâr. *Tezkiretü'ş-şuarâ*. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 4085, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 4097.
21. Solmaz, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*. Ankara. AKM Başkanlığı Yayınları.

22. Süleyman Nazif (1925). *Fuzûlî, Şâir-i Şehîrin Hayât ve Âsârı Hakkında Bâzı Mâlûmât ve Tedkîkât*. İstanbul.
23. Tarlan, Ali Nihad (1985). *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
24. Zülfe, Ömer (2006). “Türkçe Dîvân’daki LXVI. Gazel Fuzulî’nin Mi?”, *Turkish Studies*. c. 1, Sayı 2, s. 249-258.

Rəyçi:

f.ü.f.d., dos. Gündüz Süleymanov

Göndərilib: 02.07.2024

Qəbul edilib: 15.07.2024